

УДК 821.161.2(71)'06-1/-9.09Одрач
DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2024.35.53>

«БОТОКУДИ» ФЕДОРА ОДРАЧА: ПРОБЛЕМА ЗДЕФОРМОВАНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ УКРАЇНЦІВ

“BOTOKUDY” BY FEDIR ODRACH: THE PROBLEM OF THE DEFORMED NATIONAL IDENTITY OF UKRAINIANS

Рижикова О.М.,

orcid.org/0009-0001-1402-9467

аспірантка кафедри української літератури

Волинського національного університету імені Лесі Українки

У статті на матеріалі оповідання Федора Одрача «Ботокуди» (збірка «Півстанок за селом» (Буенос-Айрес, 1959)) досліджено проблему zdeформованої національної ідентичності українців.

Простежено інтертекстуальні зв'язки з творчістю Т. Шевченка періоду «трьох літ», сатиричною поемою І. Франка «Ботокуди», усмішками Остапа Вишні, наголошено на наскрізній алегоричності оповідання Федора Одрача.

Зауважено, що проблему місця та ролі українського письменника в діаспорному середовищі треба розглядати в контексті ширших соціокультурних і політичних проблем.

Образу Копилюка, письменника, який походив із ботокудів, але втратив їхні риси безхребетності й підпорядкування сильнішому, в оповіданні приділено найбільше уваги невипадково. За задумом автора, він прагне побороти zdeформовану ідентичність спільноти ботокудів, вибудувати ідеальний національний характер. Із цією метою він написав сатирично-викривальний роман «Схаменіться, ботокуди!». Ментальний характер проблеми демонструє образ умонтованого в голові ботокуда гібрида-молоточка, який виконує каральну функцію за зраду рідного. Однак загал – ботокуди як алегорія денационалізованих українців у діаспорі – не сприймає ідеї тексту й не хоче очищення.

Гротескним вираженням національної корозії є образ Гаврила зі зігнутим хребтом, якого зневажають навіть ботокуди.

Закцентовано, що в оповіданні письменник найбільше приділяє уваги мовному аспекту національної ідентичності та ролі письменника у процесі відродження національного. У макаронічному мовленні ботокудів простежується виразне намагання асимілюватися з англійською мовою, проте трапляється і вплив російської. Вираженням національної корозії є також видозмінені імена та прізвища.

Доведено, що злободенність проблематики, засоби сатири, інтертекстуальні зв'язки, прозора алегоричність, мовний аспект оповідання Федора Одрача «Ботокуди» забезпечують належне місце твору в історико-літературному процесі.

Ключові слова: проза української діаспори, Федір Одрач, проблема національної ідентичності, інтертекстуальність, алегорія, сатира.

The article, based on Fedir Odrach's short story "Botokudy" (from the collection "Pivstanok za selom" (Buenos Aires, 1959)), examines the issue of the deformed national identity of Ukrainians.

Intertextual connections with the works of T. Shevchenko from the "Three Years" ("Try lita") period, I. Franko's satirical poem "Botokudy," Ostap Vyshnia's humorous sketches are traced, and the pervasive allegorical nature of Fedir Odrach's story is emphasized.

It is noted that the issue of the place and role of the Ukrainian writer in the diaspora environment should be considered in the context of broader sociocultural and political problems.

The character of Kopyliuk, a writer who originated from the Botokudy but lost the characteristic traits of spinelessness and submission to the stronger, is deliberately given the most attention in the story. The author's intention is to show that he seeks to overcome the deformed identity of the Botokudy community and build an ideal national character. That's why he wrote the satirical-revelatory novel "Shame on you, Botokudy!" The mental nature of the problem is demonstrated through the image of the hybrid-hammer embedded in the head of a person from Botokudy, which performs a punitive function for betraying one's roots. However, the public – the Botokudy as an allegory of denationalized Ukrainians in the diaspora – does not accept the ideas of the text and rejects purification.

A grotesque expression of national corrosion is the image of Havrylo with a crooked spine, who is despised even by the people of Botokudy.

The writer particularly emphasizes in this story the linguistic aspect of national identity and the role of the writer in the process of national revival. The macaronic language of the people of Botokudy shows a clear attempt to assimilate into the English language, though Russian influence is also present. The corrosion of national identity is also expressed through changed names and surnames.

It is proven that the topicality of the issues, the use of satire, intertextual connections, transparent allegory, and the linguistic aspect of Fedir Odrach's story "Botokudy" ensure the work's rightful place in the historical-literary process.

Key words: Ukrainian diaspora prose, Fedir Odrach, the problem of national identity, intertextuality, allegory, satire.

Постановка проблеми. Письменник і літературний критик І. Бондарук в аналізі прози Федора Одрача зауважив, що у творі «Ботокуди» «зображена доля українського письменника серед байдухих земляків на еміграції» [1, с. 98].

У монографії сучасної дослідниці С. Луцій «Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми» актуалізовано роздуми Юрія Шереха «про труднощі літератури в діаспорі: “А тут, серед людей втікацької долі, в середовищі політичної еміграції, важко бути письменником. Але є. І були. <...>.”» [5, с. 85]. З-поміж інших авторка виокремила проблему збереження національної ідентичності в інокультурних умовах [5, с. 362–363]. Звертаючись до повісті Віри Вовк «Духи й дервіші» (1956), героїня якої «розмірковує над тим, чи народжена за межами України донечка її близької подруги Оксанка – буде пам’ятати своє національне коріння» [5, с. 362], до листування письменниці та художника Ю. Соловія першої половини 1984 р., С. Луцій наводить розповідь письменниці «про один із своїх виступів у США та Канаді: “Діти моїх ровесників зовсім не зацікавлені нашою культурою: виглядає, наче б вона їм непотрібна. Може, шукають культури у чужому середовищі. А мені особливо йшлося про молоду публіку, про публіку, яка була б здатна сприйняти те, що я пропонувала і – на свій лад – творчо доповнити... Уявляю собі, що за яких десять років або навіть раніше не буде вже моєї аудиторії, себто публіки, яка сприймає мене як живого автора (і до певної міри актора своїх творів). А оскільки книжка продається тільки “на свіжо”, себто тоді, коли вона мотивується присутністю автора, можна собі уявити, що наше майбутнє не обіцяє рожевих перспектив...”» [5, с. 362–363].

Закономірно, що й місце та роль українського письменника в діаспорному середовищі треба розглядати в контексті ширших соціокультурних і політичних проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Прозу Федора Одрача переважно досліджують у контексті розвитку еміграційної літератури. Йдеться про монографії В. Мацька («Українська еміграційна проза ХХ століття». Хмельницький, 2009), С. Луцій («Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми» (Тернопіль, 2017)), О. Пресіч («Орачі прерій. Українська проза в Канаді: проблемно-тематичні і жанрово-стильові пошуки» (Київ, 2018)). Оповідання збірки Федора Одрача «Покинута оселя» (Торонто, 1960) є предметом літературознавчих зацікав-

лень О. Пресіч, І. Галак, роман «Щебетун» – Ф. Давидюка, І. Галак, О. Рижикової, нарис «Наше Полісся» – Т. Данилюк-Терещук, Т. Ткаченко та ін.

Проблематика оповідання Федора Одрача «Ботокуди» (збірка «Півстанок за селом» (Буенос-Айрес, 1959)) – поза дослідницькою увагою.

Постановка завдання. Оповідання Федора Одрача «Ботокуди» привертає увагу актуальністю проблематики, потенціалом алегорії та засобів гумору й сатири, інтертекстуальністю. Алюзії до класичних текстів Т. Шевченка та І. Франка є важливими в поетиці тексту письменника української діаспори. Антиколоніальний вимір проблеми національної ідентичності українців, її тяглість у соціокультурному та політичному просторі доводять важливість тексту. Мета статті – схарактеризувати особливості художньої реалізації проблеми zdeформованої національної ідентичності українців в оповіданні Федора Одрача «Ботокуди». В основі методології – арсенал імагології та антиколоніальних студій.

Виклад основного матеріалу. Назва оповідання Федора Одрача «Ботокуди» насамперед спонукає пригадати однойменний сатиричний текст І. Франка, вперше опублікований у збірці «З вершин і низин» (1893). Однак образ письменника Копилюка, який є автором роману «Схаменіться, ботокуди!», скеровує реконструювати сатирично-викривальний потенціал громадянських послань полеміста І. Вишенського, а ще більшою мірою – до творчості Т. Шевченка періоду «трьох літ». Так, у посланні «І мертвим, і живим...» звучить заклик до інтелігенції, яка мусить звернутися до потреб і прагнень українського народу: «Схаменіться! будьте люди, / Бо лихо вам буде» [13, с. 349]. Виведений у третій картині комедії «Сон (“У всякого своя доля...”»», яка розгортається в столиці імперії, образ землячка з циновими гудзиками, що утратив і своє коріння, і людську гідність, знайшов продовження в багатоликому вираженні ботокудської громади. У вмінні Копилюка роздвоюватися прочитується здатність душі поета переміщатися в різних просторах сну («Сон (“У всякого своя доля...”» Т. Шевченка),

Алегорія Франкових «Ботокудів» хоч і має конкретне прочитання (галицька інтелігенція, вражена з одного боку мосвофільством, а з іншого – угодовством перед цісарською владою Австро-Угорщини; Азбучна війна; обряди греко-католицької церкви та ін. [7]), водночас презентує позачасові образи тих, хто не виявляє усвідомленої громадянської позиції. Звернемося до поеми:

Ми лояльні! Ми за волю
Шабельками не махали –
Що дали, ми брали смирно,
Ще й у ручку цілували.

Ми тверді, бо, мов скала,
Стоїмо на віри ґрунті.
В вірі вся будучність наша,
А не в вільнодумнім бунті [12, с. 111].

Д. Грибовська слушно узагальнила про цикл сатиричних творів «Оси», куди увійшла й поема «Ботокуди»: «Об'єктами сатиричного зображення автор обирає прошарок суспільних діячів, з якими добре був обізнаний. Актуальність цих творів не втратила значущості для сьогодення, бо під алегоричними, символічними образами криється суспільне явище, тенденція, яка виявляла живучість у всі часи підпорядкування України імперським порядкам. Спроби окупаційного суспільного ладу та вірнопідданої інтелігенції денационалізувати народ з одного боку, а з іншого – протистояння цій політиці з боку радикальної інтелігенції – ось центральна ідея циклу. Зрештою, “вади” тогочасного суспільства вічні (пустомельство, псевдопатріотизм, байдужість, егоїзм, підлість і надзвичайна обмеженість, які живили ґрунт для розвитку найпримітивніших інстинктів людини), занадто живучі у всі часи і за всяких урядів, а особливо окупаційних» [4, с. 9].

О. Утріско простежила «генетичний зв'язок із поетичним дискурсом І. Франка» у творчості О. Бабія: «Каменяреві “Ботокуди” надихнули стрілецького автора принаймні на два твори – “Після заключення миру” та “Чудасія”» [11, с. 86].

Очевидним бачиться вплив Франкових «Ботокудів» і на алегоричний потенціал образу аборигенів у сатиричних творах Остапа Вишні. Згадаймо хрестоматійні спостереження у творі «“Чукрен”» про всесоюзне поневолення українців: у країні «Чукрен» жили «чухраїнці.

Усе було вони чухаються та співають.

До співів були вони великі мастаки.

Співають було цілими століттями.

Спочатку в них пісні були дуже короткі, мелодійні і з глибоким змістом, а потім, як уже було заведено “Всечухраїнський день музики”, почали співати “Корита” <...>» [9, с. 629]. Чи влучні зауваги про відсутність національної ідентичності та рабське смирення, втілені в образі православних чухраїнців, які найбільше любили соняшник, що «як ісхилить голову і стоїть перед тобою, як навколюшках... Так ніби він – ти, а ти ніби – пан. Уперто покірлива рослина. Хороша рослина» [9, с. 632] («“Чухраїнці”»). Ю. Лавріненко під-

креслив: «Особливо нещадно викпивав (друкарська помилка, треба: викривав. – О. Р.) Вишня слабкість в українців інстинкту громадської і національної єдності, їх анархічний псевдоіндивідуалізм, їхню інертність, всі ті анахронічні риси в психології і думанні українця, що так дорого обійшлися і обходяться Україні на суворому іспиті доби динамічних перемін і модернізації. Цей нібито по-сільському “примітивний” Вишня був справжнім борцем за європеїзацію і модернізацію українця, давши своєрідну гумористичну типологію хиб українського національного характеру» [9, с. 610].

Справжнє обличчя українізації в підрадянській Україні засобами сатири розкрито в тексті Остапа Вишні «Дещо з українознавства», в п'єсі М. Куліша «Мина Мазайло» та ін. «Дещо з українознавства» побудовано як популярні лекції «спеціально для русофобів», де висміяно імперські амбіції росіян, і для щирих українців, яким бракує історичних знань.

Якщо ні І. Франко, ні Федір Одрач не подають читачам пояснення значення слова ботокуди, яке не належить до активного вживання, то сучасний письменник А. Малащук, продовжуючи традицію автора сатиричної поеми «Ботокуди» в однойменному оповіданні, зауважив, що це «одне з племен, яке населяло Латинську Америку й візначалося скрайнім обскурантизмом, зацикленням на своїх звичаях і традиціях, неприйняттям духу нового часу» [6, с. 11].

У характеристиці ботокудів Федір Одрач підкреслює їхню безхребетність і підпорядкування сильнішому: «мали м'які хребті і через міру гнучкості ший; м'який хребет сприяв ботокудові еластично кланятись до землі, а гнучка шия зручно і навіть елегантно повертала голову туди, куди вказував палець сильнішої людини. А тому, що ботокуди, як правило, не мали між собою сильних людей, то їхня м'якохребетність і гнучкошийство проявляло себе перед чужими людьми. І ще одну прикмету мали ботокуди: надмірну домішку в крові йоду; цей йод зокрема насичував язик, через що ботокуд, як правило, ганив усе своє рідне. Терпкість цієї рідини переставала діяти шойно тоді, коли ботокуд починав захоплюватися чужим» [8, с. 243]. Практично ботокуди є алегорією денационалізованих українців у діаспорі.

За спостереженням двійника письменника Копилюка, ботокуди Південної Америки мають позитивну тенденцію до відродження свого рідного; натомість у США та Канаді – навпаки «безвиглядність і загрозливе м'якшення ший і хребтів ботокудів. <...> ботокудське національне

життя було zagrożене» [8, с. 246]. Очевидно, автор пов'язує рівень матеріальних статків і прояви національного: чим вище благополуччя, тим гірше збережено своє.

За задумом Копилюка, порятунком має стати його роман «Схаменіться, ботокуди!». Рік праці над текстом та позичені в банку під високий відсоток гроші – і вже письменник тішиться думкою, «що його роман наробить багато шуму серед ботокудів» [8, с. 246]. Та реакція більшості ботокудів – категоричне несприйняття, бо «і діти не говорять так званою “ріднесенькою”. Читати нікому, от що!» [8, с. 248].

Доречно пригадати міркування сучасної дослідниці М. Гібернау про те, що, «творення національної ідентичності – це реакція на складний процес, завдяки якому індивіди ідентифікують себе з сукупністю символів і традицій, культурою і мовою, що мають силу об'єднувати і наголошують на чутті спільноти. Цей процес ідентифікації зумовлює постійну взаємодію між індивідами і символами в тому розумінні, що індивіди не просто повинні визнати вже наявні символи, а мають усякчас відтворювати їх і приписувати їм нове значення відповідно до зміни обставин, серед яких відбувається життя спільноти. Традицію треба знову винаходити і постійно актуалізувати. Всі групи потребують символів і ритуалів, щоб вижити, підтримати згуртованість і знов утвердити колективні ідеї, які вони породжують» [3, с. 47].

Ботокуди – українці на чужині – не прагнуть зберегти рідну мову, а навпаки надають перевагу асиміляції, запобігають перед усім чужим («<...>, як і годиться, гуторили мовою країни, якої були вже громадянами» [8, с. 247]). Їхня корозійна самоідентифікація закріпилася у видозмінених іменах та прізвищах (згадаймо класичний образ Зосима Сокири, а згодом Сокіріна в повісті Т. Шевченка «Близнець»): «Кирк Андерсон, що колись називався Кирилом Андрійчуком, чи Волтер Тікет, що був колись Володимиром Ткачуком» [8, с. 246]; «Рой Ройс (по-колишньому Ромко Рогалик) і Колін Каррік (по-колишньому Кирило Королик)» [8, с. 247]; «місис Пат (по-колишньому Параня)» [8, с. 248]. Рідні імена викликають у ботокудів зневагу, чужі ж – суцільне захоплення: «– Я так і чую ласкітливе шелестіння чудових імен, що живуть і діють у вашому романі. Мабуть, має в ньому свою роллю чарівна Грейс, достойний Мімікорн, чи Мідлтаун, сяють пишнотою міс Алес, міс Джін і інші. Яка грайливість імен, не те що наші, з дозволу, Марини, Мокрини, Горпини, Олени» [8, с. 252]; «– “Був такий Івась, що в чужих країнах шукав собі щастя...” – почав Копилюк.

– Не милозвучно, – лагідно перебив містер Ройс. – Це мені, вибачте, нагадує: Івась, Танас, Панас... Краще було б Джон. Тут і поезія звуку, і повага, і атракція» [8, с. 252]. Вираженням такої корозії є і супровідні листи тих, хто повертав письменнику його книжку: «“Містеру Копилюкові від містера Мек Чінчей!” (Сердега, видко не вигадливий. Мабуть це Чінченко. Сполучив шкотське “мек” із китайським “чін” – розсміявся белетрист)» [8, с. 258]; «Другий лист був змережаний літерами-бальончиками. Писав якийсь містер О'Гара, мабуть з колишніх Огарчуків, чи Огаркевичів. Він звеличав белетриста містером Копиліак, зазначаючи, що старокрайове “юк” звучить “не файно”» [8, с. 259]; О'Гара подарував книжку Копилюка «свому сусідові містерові Оніон, що то колись Цибулею ся звав» [8, с. 260].

Чи є серед тих, кому Копилюк надіслав свою книжку, хто зберіг свою мовну ідентичність? Тільки одна літня жінка підписала лист своїм прізвиськом і побажала успіху («Тільки якась старша жінка, що чудом зберегла своє старокрайове прізвисько, подякувала за книжку і прислала належитість так званим “посталь ордером”. Вона закінчила листа “Помагай вам Боже” і це підбадьорило Копилюка» [8, с. 260]). Хоча це додало позитиву й віри герою оповідання, та Федір Одрач не наводить свідчень того, що діти ботокудів бодай цікавляться рідною мовою (як уже цитувалося, «діти не говорять так званою “ріднесенькою”. Читати нікому, от що!» [8, с. 248]; «Коли б у ній були пікчери, то може мої чильдерн мали б забаву до часу, поки б оную не подерли. А так, собственно гаваря, ніякої потіхи оний ваш бук моїм дітям не приспорить і тому я, зо звіненням, вертаю його на ваш нейм» [8, с. 259]).

Мовлення ботокудів – це зразок макаронічної мови: «Гавза маю, кару маю, телевіжен маю, вакюм клінер маю, великеkonto в банку оф комерс маю <...>» [8, с. 254]. Асиміляція пояснює домінуючий вплив англійської мови. Але є в середовищі ботокудів і ті, для кого стає авторитетним російське; такі ботокуди, zdeформовані російським елементом (що теж на чужині, але його підтримує рука москви), абсолютно відхрещуються від свого. Таким є новоявлений Мек Чінчей, який підкреслює свою нову ідентичність: «собственно гаваря, хоч і колись був з оного племени, та тепер уже Мек Чінчей, а це значить, що я з ботокудами іскренно розпрощався. А тому, що я розпрощався, ваша, бук мені, собственно гаваря, вобщепотрібна» [8, с. 258–259].

Ботокуди запобігають перед чужим і сильним, вони навіть не здатні зрозуміти та відстояти того, хто, попри їхні недоліки, таки вступається за своїх земляків. Вони зрадили благородного Копилюка, що кинувся захищати ботокудів перед сильною людиною, яка висміювала «м'якохребетність і гнучкошийство ботокудів»: «Присутні ботокуди приплескували долонями чужій сильній людині, коли їй вдалося кулаком досягти Копилюкового обличчя, але потім, коли ця сильна людина млинцем гепнула на підлогу, ботокуди розбіглися. Потім ще відбувся суд. Сильна чужа людина, що по суті не була вже сильною, покликала на свідків земляків письменника Колилюка. Як і слід було сподіватися, ботокуди-свідки стали по боці переможеного; трусячись і низько кланяючись, вони голосно лаяли Копилюка перед радником, наслідком чого того засуджено на грошову кару» [8, с. 244].

Запобігання перед чужим зримо проступає і в епізоді з письменником, який був двійником Копилюка, що мав унікальну здатність «говорити кожною найчистішою мовою» [8, с. 250]. Чуже прізвище автора («белетрист містер Фечер» [8, с. 250]), чужа мова письменника є аксіомою успіху в ботокудів, які навіть не читаючи роблять висновки про перфектність книги: «— <...> Головне те, що ви знаменитий письменник і он як чудово говорите по-англійському.

— Просимо вибачення, достойний маєстро, — низько похилили голови довкола стола ботокудські добродії. — А ми думали, що це, з вибачення, якийсь писака з ботокудського роду, — говорив іменем присутніх містер Андерсон. — І, до речі, щоб не образити вас, ви навіть подібні до того писаки і ще он те знання ботокудської мови нас геть збило з пантелику» [8, с. 251]; «— Коли достойний Фючер зволив собі написати роман про ботокудів, то він мусить бути цікавий хоча б тому, що над ним трудилося його достойне перо» [8, с. 252–253].

Запобігання та пристосуванство промовисто втілено в гротескному образі Гаврила: «<...> зігнутий у дугу, підійшов старший віком ботокуд, якого згрдливо містер Тікет називав Гаврилом. Через міру зігнутий хребет відразу ж визначав його місце в ботокудському суспільстві. Він за звичкою кланявся не тільки знатним панам, але й незнайомим, навіть телефонічним стовпам, коли йшов вулицею» [8, с. 248–249]. Його зневажають навіть самі ботокуди. Чому? Гаврило ще не змінив свого імені, а цей факт дозволяє їм дещо дистанціюватися від предмета осміяння. Але більше важить, мабуть, те, що в його зігнутій поставі, готовій служити кожному, ботокуди бачать себе.

У підтексті історії відкинутого почуття ботокуда Івася, що «покохав дочку сильної чужої людини» [8, с. 253], міститься причина неуспіху ботокудів, які терплять самоприниження, не мають гідності й самоповаги. «М'якість твого стану, надмірна гнучкість твоєї спини і врешті слабодухість відстрашують моє серце від тебе» [8, с. 253–254], — мовила свій присуд панночка Моніка.

Після почутого переказу твору письменника Фікчера ботокуди навіть визнають свої недоліки. Містер Каррік, згадуючи свою історію нещасливого кохання, каже про «проклятушу ботокудську несміливість» [8, с. 254]. А в оцінці своєї адвокатської діяльності він «у своїй щирості» признається, що «М'якість, так би мовити, навіть шкодить моїй професії» [8, с. 254]: «Радник, так би мовити, проти обвинуваченого, прокурор теж проти обвинуваченого. І що тут робити? Як воно протиставитись цим сильним урядовим панам? Параграфи параграфами, а серце, з дозволу, ботокудське, щемить від страху і я тоді замість глаголити про невинність костюмера, годжуся з радником і прокурором, і тільки прошу лагідної кари для обвинуваченого. І суд, звичайно, обдаровує мого клієнта чи то арештом, чи то грошевою карою. Обвинувачений після вироку, річ ясна, проклинає і мене, і моїх дітей, бо думає, що я одружений» [8, с. 254–255].

Ботокуди, які слухали розповідь двійника Копилюка, навіть поцікавилися долею Івася. І письменник відповів, що все, що трапилося в його долі, відбулося в усіх ботокудів: «Одружився з ботокудкою, виховав у ненависті дітей до свого ботокудського роду і потім помер в домі для старих безпритульників» [8, с. 255]; «Діти виреклися свого роду, хоч їм це й не вдалося, бо йод на язиці і далі діє, відсутність заліза в хребті і шиї дошкульно проявляє себе в небокудському середстві. Вони, здається, нещасливі, хоч своє нещастя уважають за велику ласку щастя» [8, с. 255]. Але це не кінець історії, бо за відречення від свого ботокуди будуть покарані. У розв'язці сюжету роману «Схаменіться, ботокуди!» Федір Одрач виводить нове покоління, яке втратило принизливі риси ботокудів, саме вони і здійснюватимуть справедливу кару тим, хто забув рідну мову й цурається свого рідного, кару «гібридами-молоточками»: «<...>. Це будуть своєрідні живі організми на черепах ботокудів. Як тільки землячок у діяспорі лайне одним словом своє рідне, гібрид-молоточок автоматично вдарить раз по тім'ї. Захоче ботокуд що раз лайнути своє рідне, гібрид-молоточок ще раз вдарить у тім'я. І так без кінця, з математичною точністю.

І от, коли суд присудить якомусь ботокудові кару гібрида-молоточка, лікарі-екзекутори відразу ж порядком операції прищеплять цей автоматичний живий організм до черепа обвинуваченого. Звичайна лайка рідного позначиться легшими ударами молоточка в тім'я, зрада свого рідного, чи вислужництво чужим, молоточок відмітить прецизними сильнішими ударами. Від постійних ударів чимало ботокудів у діяспорі збожеволіє, чимало покінчить самогубством, але й будуть такі, що вилікуються» [8, с. 256]. Фантастичний образ умонтованого в голові ботокуда гібрида-молоточка, який виконує каральну функцію за зраду рідного, покликаний продемонструвати ментальний характер проблеми.

Письменник плекає надію, що його сатирично-викривальний роман із промовистою назвою «Схаменіться, ботокуди!» змінить земляків, напевне до свого коріння й роду. Навіть самі ботокуди усвідомлюють, що текст створений «по лінії оздоровлення ботокудського роду в діяспорі» [8, с. 257]. Роман таки повпливає на ботокудів. Так, «Містера Андерсона до менталь госпітально відвезли. Вмовив собі, що молотком хтось стукає йому в тім'я. А місис Андерсон хоче на вас поліцію наслати, бо каже, що то ви своїм буком зробили її чоловіка крейзі» [8, с. 261]. Містер Тікет надіслав відкупний чек із проханням не заходити «до нього в дім, бо його чильдерн перелякаються, а місис Тікет має теж слабувате серце» [8, с. 262]. Та місис Тікет таки не зрозуміла зрозуміла суті роману, її привабив лише яскравий образ молоточка, що стукає в тім'я.

Не переймається zagrożеною національною ідентичністю ботокуд О'Гара, він – прихильник містечкового патріотизму: якби письменник створив книжку про його Нехворощі, то надіслав би йому «п'єтку» [8, с. 260]. Пам'ять про рідний край у нього має практично егоїстичне вираження.

Доречно звернути увагу на образ письменника, який в оповіданні має декілька аспектів. Насамперед це письменник Копилюк, який, знаючи всі недоліки вдачі своїх земляків, все-таки заступається за них перед сильним чужим. На суді ботокуди його зрадить, та це не зупиняє його намірів змінити їхню вдачу.

За допомогою свого двійника, тобто alter-ego, письменник вивчає ботокудське суспільство. Висновки невтішні: втрата свого рідного, безхребетність і пристосуванство, запобігання перед чужим прогресують. Тому Копилюк із надією очищення пише свій сатирично-викривальний текст.

Згадаємо відомі міркування Є. Сверстюка про «хребет нової української літератури», започатко-

ваний І. Котляревським: «Але щоб бути зачинателем нової української літератури – мало самого таланту: треба мати український хребет. Той хребет, який крізь усі лихоліття й катастрофи знову й знову випрямляється і утверджує вільне людське право – бути собою.

Котляревський мав винятковий вплив на своїх сучасників і на українську суспільність вже півтора століття не завдяки самому талантові й майстерності. І в «Енеїді», і особливо в «Наталці Полтавці» та «Москалеві-чарівнику» він утвердив високе почуття гідності, людської і національної гідності, без чого не можна було б і думати про відродження культури пригнобленого й колонізованого краю.

Це розвинене почуття стало хребтом нової української літератури, що в більшій чи менш гострій, одвертій формі завжди послідовно обстоювала добру славу і честь українського імені. Вона боронила це ім'я від безкарно-самовладного чиновництва, що задавало хамський тон і офіційну моду ставитися до українського народу як до тяглої сили, угноєння і ферменту для побудови російської імперії» [10, с. 140–141].

Не маючи надії на підтримку бізнесом видання своєї книги, Копилюк залазить в борги й таки видає свій роман «Схаменіться, ботокуди!». За допомогою свого двійника він вивчає реакцію ботокудів. І навіть після тотальної відмови придбати книжку письменник не покидає свого задуму змінити ботокудів. І це найважливіше: письменник Копилюк не здається. Доречно звернутися до висновків В. Будного та М. Ільницького: «ідентичність не є природною даністю, а результатом взаємодії наративів. Це стосується як персональної ідентичності, так і ідентичності спільнот, як стверджується у працях Ернста Гелнера, Гомі Бгабги та інших дослідників. Література як інституція бере участь у зміцненні колективних ідентичностей – “уявлених спільнот” (Бенедикт Андерсон). Пригадаймо унікальну історичну роль Шевченкового “Кобзаря” не лише в розвитку письменства, а й у консолідації української нації» [2, с. 347].

Що значить рідна література для ботокудів, пояснює О'Гара: «І жаль великий огортає на тотих наших предків, що вигадали тоте наше ботокудське нерозумне письмо. Тото читаєш, читаєш, і чуєш, же мох тя покриває, чи грас підстрижений, гейби на бакярдах» [8, с. 260]. Отже, рідне «нерозумне письмо» асоціюється з відсталістю.

В уявленні пересічних ботокудів, які розуміють життя практично, письменник займається даремною справою, зовсім неприбутковою.

Звичайним людям треба думати про заробляння грошей: «І ще советую вам взятися за корисне діло по отношенні приспорення грошей. Советував би вам почати від клінера, потім, якщо у вас мускуль відповідні, перекинутися на бюльдівт, а потом за якийсь бизнес учепитись. А писавня буків оставте благонародженим людям. Прошаю вас іскренно. Містер Мек Чінчей» [8, с. 259]. Згаданий Мек Чінчей взагалі не бачить перспективи ботокудських книг, бо ж не відповідають запитам громади, тому не є справжніми: «І ще я советував би вам на будуще вобще не писати таких буків, бо вони для ботокудів те саме, що п'яте колесо в карі. У нас тут є ляйбрері, а в цій ляйбрері буки справжні, не ботокудські. Мої чильдерн коли читають, то й їсти не хочуть, відірватися від них не можуть» [8, с. 259]. Активізована соціокультурна проблема «автор – читач» має безпосередній зв'язок із питанням збереження національної ідентичності.

Висновки. Проблему zdeформованої національної ідентичності українців у діаспорі в оповіданні Федора Одрача втілено в образі ботокудів, які зневажають своє рідне й прагнуть повністю асимілюватися в новому світі; це алегорія денационалізованих українців у діаспорі.

Герой оповідання письменник Копилук, незважаючи на несприйняття ботокудами, не є відчуженим від громади, він прагне побороти zdeформовану ідентичність спільноти ботокудів, вибудувати ідеальний національний характер. Таку мету має створений ним сатирично-викривальний роман із промовистою назвою «Схаменіться, ботокуди!». За допомогою образу

вмонтованого в голові ботокуда гібрида-молоточка, який виконує каральну функцію за зраду рідного, письменник наголошує на ментальному характері проблеми.

Очікувана Копилуком рекція ботокодів на роман – це насамперед болісний процес самоусвідомлення, програма-максимум – здолати комплекс національної неповноцінності. Однак загал – ботокудська діаспора – відкидає такий задум, вона не сприймає ідеї роману й не хоче очищення.

З-поміж інших складників національної ідентичності в діаспорі – релігійної, культурної – Федір Одрач у межах жанрових параметрів оповідання приділяє значну увагу мовному. Попри неминучу соціальну інтеграцію в новому середовищі, мова залишається найважливішим засобом збереження національної ідентичності, яка може забезпечити від цілковитої асиміляції. В усі часи загроженої ідентичності національний письменник не може бути байдужим спостерігачем. Незважаючи на обставини, письменник Копилук також творить із вірою у відродження.

Важливо також зауважити, що поза увагою автора «Ботокудів» – образ залишеної Батьківщини, осмислено тільки еміграційне буття. Тобто можна зробити висновок про те, що майбутні герої твору пов'язано з новим світом, як і авторське усвідомлення того, що повернення не буде.

Злободенність проблематики, засоби сатири, інтертекстуальні зв'язки, прозора алегоричність, мовний аспект оповідання Федора Одрача «Ботокуди» забезпечують належне місце твору в історико-літературному процесі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Боднарук І. Федір Одрач на тлі своїх творів. *Боднарук І. Між двома світами: вибрані статті про українських письменників*. Донецьк : Український культурологічний центр. 1996. С. 94–111.
2. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство : навчальний посібник. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
3. Гібернау М. Ідентичність націй / пер. Петро Тарашук; ред. Леся Марченко. Київ : Темпора, 2012. 304 с.
4. Грибовська Д. А. Своєрідність комічного у поетичній спадщині Івана Франка : автореф. дис...канд. філол. наук : (10.01.01) / Львів. нац. ун-т. Львів, 2007. 16 с.
5. Луцій С. І. Романістика української діаспори 1960–1980-х років: проблематика, жанрово-стильові парадигми. Тернопіль: Джура, 2017. 412 с.
6. Малащук А. Ботокуди. *Сучасність*. 2002. № 7–8. С. 11–21.
7. Неборак В. «Ботокуди». *Барабаш М. М., Неборак В. В., Тихолоз Б. С., Тихолоз Н. Б. Стереометрія тексту: Студії над поетичними творами Івана Франка* : колективна монографія / упорядник та наук. ред. Б. С. Тихолоз. Львів, 2010. С. 95–111. URL: <https://frankolive.wordpress.com/wp-content/uploads/2016/04/stereometria.pdf>
8. Одрач Ф. Півстанок за селом. Буенос-Айрес : Видавництво Юліяна Середяка, 1959. 292 с.
9. Розстріляне Відродження. Антологія 1917–1933 / упоряд. Юрій Лавріненко. Париж; Мюнхен : Instytut Literacki, 1959. 980 с.
10. Сверстюк Є. Іван Котляревський сміється. *Сверстюк Є. Вибране*. Нью-Йорк : Сучасність, 1979. С. 117–149.
11. Утріско О. У магічному колі Івана Франка: поет Олесь Бабій. *Слово і Час*. 2011. № 7. С. 83–89.
12. Франко І. Зібрання творів : у 50 т. Київ : Наукова думка, 1976. Т. 1: Поезія. 502 с.
13. Шевченко Т. Зібрання творів: у 6 т. Київ: Наукова думка, 2003. Т. 1: Поезія 1837–1847. 784 с.